

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора ПРИХОДЬКА Ігоря Івановича на дисертацію МОРОЗА Володимира Миколайовича «Ургентна адикція як психологічний чинник депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність обраної теми. Тривала збройна агресія рф проти України, інтенсивне залучення сил оборони до виконання бойових завдань, а також необхідність забезпечення високої боєздатності військових підрозділів висувають нові вимоги до професійної підготовки та психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України (ЗСУ). Крім того, до військових фахівців висуваються вимоги щодо постійної готовності до дії, високої мобільності, здатності швидко приймати рішення, вирішувати професійні завдання в умовах невизначеності, усвідомлювати та мінімізувати ризики. Дисбаланс між цими зростаючими вимогами до військової служби та реальним психологічним ресурсом фахівця призводить до професійної деградації та функціональних порушень. Провідну роль у цьому процесі відіграє ургентна адикція – дезадаптивна реакція на постійний цейтнот, надмірну відповідальність та когнітивне перевантаження. Травматичний бойовий стрес може виступати детермінантою ургентної адикції, яка трансформується в імпульсивну копінг-стратегію. Такий механізм не лише перешкоджає ефективній професійній діяльності військовослужбовців, а й чинить деструктивний вплив на їх ментальне здоров'я. Тому тема дисертації є своєчасною та актуальною.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи «Адиктивні поведінкові чинники депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України» (державний реєстраційний номер 0121U000144) на замовлення Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ.

У *першому розділі* дисертації автор здійснив теоретичний аналіз основних концепцій особистості та наукових підходів до розуміння категорії «депрофесіоналізація» у психології. Дисертант детально розкривав теорії особистості У. Джеймса, Г. Олпорта, К. Юнга, які стали основою для розроблення інших сучасних концепцій психології особистості. Проведений аналіз військово-професійної діяльності дозволив здобувачу виявити найтипівіші професійні деструкції та деформації, що виникають у військовослужбовців. Автором визначено депрофесіоналізацію як процес, який пов'язаний із втратою професійно важливих якостей, знань, умінь і навичок, зі зниженням професійного рівня внаслідок невдалої самореалізації в певній професійній сфері з різних внутрішніх та зовнішніх причин. Ургентна адикція, на думку автора, є однією з форм девіантної поведінки, яка полягає у відході від дійсності через зміну психічного стану військовослужбовця, який “уникає” реальності, що сприймається, усвідомлюється чи впливає на позасвідоме, приводячи до виникнення певного внутрішнього

психічного стану, що викликає дискомфорт, від якого виникає бажання позбутися. Дисертантом визначено групи адиктивних поведінкових чинників, що призводять до депрофесіоналізації військовослужбовців.

У *другому розділі* подано обґрунтування організації та методичного забезпечення емпіричного дослідження, представлено результати розроблення методики визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців ЗСУ та емпіричного дослідження чинників розвитку ургентної адикції у військовослужбовців. Результати проведеного емпіричного дослідження дозволили визначити особливості депрофесіоналізації у військовослужбовців, які зумовлені адиктивними поведінковими чинниками. Дисертант визначив, що для переважної більшості військовослужбовців (близько 80%) властиві низькі або нижчі за середні показники вираженості професійного вигорання та деформації, і лише у незначній кількості (до 5%) такі показники вищі за середні або високі. У досліджуваних найбільший прояв мають такі поведінкові залежності, як трудова залежність, ургентна залежність, любовна залежність, залежність від комп'ютерних/онлайн ігор і залежність від здорового способу життя, але залежність від гри на гроші та кіберкомунікативна залежність виражені незначно. Автор визначив, що військовослужбовці з досвідом участі в бойових діях після 24 лютого 2024 року мають достовірно вищі показники емоційного виснаження, деперсоналізації, сумарного показника вигорання та деформації, залежності від міжособистісних та міжстатевих відносин, залежності від соціальних мереж та інтернет-серфінгу, ігрової залежності і залежності від гри на гроші, кіберкомунікативної, телевізійної та релігійної залежності, а також сумарного показника залежності і показника загальної схильності до залежностей. У цій групі задоволеність професією та роботою є достовірно нижчою, ніж у групі без такого досвіду. Автор побудував три прогностичні регресійні моделі, які містять основні адиктивні поведінкові чинники депрофесіоналізації військовослужбовців: загальну схильність до виникнення поведінкових залежностей, ургентну та кіберкомунікативну залежності.

У *третьому розділі* представлено результати розроблення програми профілактики розвитку ургентної адикції у військовослужбовців ЗСУ та науково-практичні рекомендації командному складу підрозділів (органів управління, частин, установ) та психологам щодо запобігання виникнення ургентної адикції у військовослужбовців під час виконання посадових обов'язків. Автор довів, що запропонована програма передбачає комплексну роботу із залученням до впровадження профілактичних заходів фахівців усіх рівнів, на яких покладається психологічна підтримка персоналу, мета якої є запобігання та поширення серед військовослужбовців професійних адикцій. Також автор запропонував практичні рекомендації командирам підрозділів та психологам щодо профілактики розвитку ургентної адикції у військовослужбовців під час виконання посадових обов'язків.

Таким чином, загальна логіка побудови дисертації відображає повний цикл наукового дослідження: від теоретичного аналізу проблематики та формування концептуальних засад до проведення емпіричного дослідження і розроблення науково-практичних рекомендацій щодо профілактики ургентної адикції у

військовослужбовців ЗСУ. Зазначене дає підстави стверджувати про належний науковий рівень дисертації, її логічну структурованість та достатню повноту розкриття досліджуваної проблематики.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам МОН України.

Наукові публікації В.М. Мороза засвідчують високий рівень оволодіння методологією наукової діяльності. Текст дисертації і наукових публікацій вирізняється високим науковим рівнем теоретичного та емпіричного аналізу і відповідним стилем викладення.

Новизна представлених теоретичних та емпіричних результатів досліджень, проведених здобувачем, повнота викладу в опублікованих працях.

У дисертації В.М. Мороза сформульовано нові наукові результати, в яких *вперше:*

– визначено структуру та прояв ургентної адикції як психологічного чинника депрофесіоналізації військовослужбовців ЗСУ в процесі виконання службових обов'язків;

– встановлено закономірний взаємозв'язок ургентної адикції і структурно-динамічних компонентів депрофесіоналізації особистості;

– встановлено, що ургентна адикція та ургентна поведінка детермінують професійні деформації службової діяльності військовослужбовців ЗСУ;

удосконалено:

– методи, критерії оцінювання та показники визначення типологічних груп військовослужбовців ЗСУ з ургентною адикцією в процесі виконання ними службових обов'язків;

– практичні підходи до профілактики ургентної адикції у військовослужбовців ЗСУ;

набули подальшого розвитку уявлення про зміст, структуру, динамічні особливості розвитку та прояву ургентної адикції у військовослужбовців ЗСУ.

Наукові публікації здобувача у достатньої кількості відображають основні положення та результати дисертаційного дослідження, які викладено у 22 наукових працях, серед яких 1 одноосібна монографія, 12 статей у фахових наукових виданнях з психологічних наук, затверджених МОН України; 9 тез доповідей на науково-практичних конференціях апробаційного характеру.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація характеризується достатнім рівнем теоретичної та методологічної обґрунтованості. Автором здійснено достатній аналіз наукових джерел (158 найменувань, з них 60 іноземними мовами), чітко визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Використано комплекс сучасних методів психологічного дослідження, що забезпечує достовірність отриманих результатів.

Висновки дисертації повно викладено за результатами проведеного теоретичного та емпіричного дослідження, а запропоновані рекомендації мають практичну спрямованість.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення дисертації обумовлюється використанням і впровадженням результатів теоретико-емпіричних досліджень та науково-практичних рекомендацій. Автором розроблено та апробовано методику визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців ЗСУ та програму профілактики розвитку ургентної адикції у військовослужбовців ЗСУ. Це підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження, виданими закладами вищої освіти та військовими частинами.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація логічно побудована та має традиційну структуру: вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел. Робота є завершеним науковим дослідженням, в якому запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягало у визначенні психологічних особливостей ургентної адикції як психологічного чинника депрофесіоналізації військовослужбовців ЗСУ та розробці науково-практичних засад профілактики ургентної адикції у військовослужбовців.

Анотація. Відображає основні результати дослідження, викладена українською та англійською мовами, містить список публікацій дисертанта за темою дослідження та відповідає змісту дисертаційної роботи.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертації та наукових публікацій здобувача фактів порушення академічної доброчесності виявлено не було. Дисертація Мороза В.М. є оригінальним та самостійним науковим дослідженням автора.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації, запитання до здобувача.

Позитивно оцінюючи дисертацію в цілому, доцільно висловити окремі зауваження та побажання:

1. У науковій новизні отриманих результатів основні положення представлено у вигляді анотацій, де тільки констатується, що зроблено в дисертації, було б краще представити більш детальну інформацію про отримані результати.

2. У першому розділі дисертації необхідно було більш детально проаналізувати сучасні наукові розвідки генезису ургентних адикцій у військовослужбовців іноземних країн, наприклад, які входять у блок НАТО, ніж детально розкривати загальновідомі концепції особистості у п. 1.1. Також у першому розділі на с. 80-81 наведено таке речення: «Збройні сили, як і будь-які типи ізольованих спільнот (пенітенціарні системи, монастирі, школи-інтернати, релігійні секти та інші), належить до тоталітарних спільнот». Далі дається визначення цього поняття та його характеристика як «формальні, примусово-репресивні організації, у яких життєдіяльність людей перебуває під постійним тотальним контролем». На наш погляд, краще уникати цього терміну по відношенню до збройних сил, замість цього використовувати таку категорію як «тотальні інституції» – це місце, де люди перебувають цілодобово під єдиним керівництвом, як наприклад, у збройних силах. Тоталітарний – це термін, що стосується політичного режиму та ідеології, яка прагне повного контролю над суспільством. Крім того, у першому розділі необхідно

було поставити посилання на фрагменти текстів на с. 45-51, 53-57, 64-65, 87-90 та ін.

3. У другому розділі п. 2.1. на с. 98-119 наведено дуже докладний опис 10 психодіагностичних методик, які застосовувалися у дослідженні. Цей матеріал необхідно було розмістити у додатках, залишаючи в основному тексті дисертації стислий опис методик, саме за допомогою яких було визначено психологічні характеристики у військовослужбовців. Навпаки, характеристика вибірки досліджуваних представлена дуже стисло, що не дає змоги при викладенні результатів емпіричного дослідження зрозуміти, яким чином впливає стать, вік, склад (військові звання), досвід участі в бойових діях, місце проведення дослідження на наукові результати, що отримані здобувачем.

4. У п. 2.2. на с. 120-124 представлено авторську методику визначення типологічних груп військовослужбовців ЗСУ з ургентною адикцією та вказано, що методика пройшла перевірку психометричних властивостей (надійність, валідність, дискримінативність), а також перевірялася конструктна валідність. Однак результати конструювання методики (чітке визначення конструкту на основі існуючих психологічних теорій, специфікація її змісту, проведення пілотажного дослідження), її стандартизації (стандартизація процедури, побудова норм (формування репрезентативної вибірки за віком, статтю, бойовим досвідом тощо), переведення «сирих» балів у стандартні шкали) та нормування або психометричні вимоги (надійність (показники внутрішньої узгодженості, ретестової надійності), валідність (змістова, конструктна, критеріальна) та об'єктивність, яка мінімізує вплив дослідника на результат тестування) в дисертації та наукових статтях здобувача представлені фрагментарно.

5. Автором викладено зміст розробленої тренінгової програми «Профілактика ургентної залежності у військовослужбовців» у додатку 10, однак результати її практичної апробації в дисертації та наукових працях не відображено, це дозволило б оцінити ефективність розробленої програми. Також було б доцільно представити структуру цієї тренінгової програми у таблиці в основному тексті дисертації у відповідному підрозділі, що дозволило б більш повно з'ясувати та оцінити її зміст.

Втім зазначені зауваження та побажання не знижують загальної наукової цінності роботи В.М. Мороза, а слугують радше підставою для дискусії під час публічного захисту.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Аналіз представленої на захист дисертації дає підстави стверджувати, що у ній отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та емпіричні результати, які забезпечили вирішення важливого наукового завдання, яке полягало у визначенні психологічних особливостей ургентної адикції як психологічного чинника депрофесіоналізації військовослужбовців ЗСУ та розробці науково-практичних засад профілактики ургентної адикції у військовослужбовців.

Дисертація та наукові публікації здобувача свідчать про належний рівень володіння методологією наукових досліджень і вміння застосовувати її у вирішенні актуальних наукових завдань. Подана дисертація відповідає спеціальності 053

Психологія та вимогам чинних нормативно-правових документів, зокрема Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

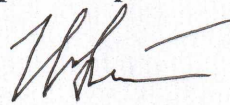
З огляду на викладене можна зробити висновок, що автор дисертації – Мороз Володимир Миколайович – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

Головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України навчально-наукового інституту роботи з персоналом Національної академії Національної гвардії України

доктор психологічних наук, професор

01.04.2026 р.

Ігор ПРИХОДЬКО

Підпис засвідчую,
заступник начальника Національної академії
Національної гвардії України

полковник

01.04.2026 р.

Олександр КРАТЬ